

Az OSZK állományvédelmi tervei és tevékenysége a két világháború között

NÉMETH MÁRIA

Könyvtárunkban a felszabadulás utáni évtizedekben egyre erőteljesebben jelentkezett az állomány rongáltságának, a papíryanag pusztulásának problémája, és az intézmény mindent elkövetett és elkövet — a kötetés, javítás, restaurálás, mikrofilmezés igénybevételével — nemzeti értékei megmentése, továbbörökítése érdekében.

A jelenlegi helyzetben, a most folyó tervszerű és nagyarányú munkák közepette, magától értetődően vetődik fel az a kérdés, hogy mi vezetett a mai állapot kialakulásához, mit tettek, illetve próbáltak tenni elődeink állományunk megőrzése érdekében. Ezt jelen írásunk az ún. Horthy-korszak időszakában kívánja megvilágítani.

Vizsgáljuk meg először is azt, hogy a könyvtár az első világháborút követően milyen „örökséggel”, milyen adottságokkal kezdte meg munkáját.

A Nemzeti Múzeum 1913—1923-as évekről szóló jelentése elvileg fogalmazta meg az alapkérdést.¹ Leszögezte, hogy az Országos Széchényi Könyvtár feladata kettős: egyrészt könyvmúzeum, amely „a magyar szellem megnyilvánulásainak” írott és nyomtatott termékeit köteles megőrizni, másrészt ezt az állományát a külföldi magyar vonatkozású és „általánosan elismert értékű tudományos művekkel együtt” használatra kívánja bocsátani. „E két egymással bizonyos mértékben ellentétes irányú munkásság összhangbáhozása — lévén a használat a konzerválás ellensége — igen nehéz feladat, melynek helyes megoldása, mint minden műveltségelőmozdító munka: hely- és pénzkérdés.” A kettő persze szorosan összefügg egymással, hiszen a helykérdés megoldása is az anyagi fedezeten múlik.

Az állományvédelem szempontjából alapkövetelmény a könyvtári dokumentumok megfelelő elhelyezése, a gyűjteményrészek speciális adottságaihoz igazodó raktározás. Ez az elsődleges kívánalom azonban a Széchényi Könyvtárban megalapítása óta szinte soha sem érvényesülhetett.

Korszakunk elején, 1918-ban a helyzet katasztrófálisnak volt mondható — főleg a hírlapállomány tekintetében. 1912-ben az Eszterházy utca 7 szám alatti Erzsébet Népakadémia helyiségében még tűrhető elhelyezésre

1. *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913—1923. évi állapotáról.* Közzéteszi a Magyar Nemzeti Múzeum Főigazgatósága. (Összeáll. Isoz Kálmán.) Bp. 1926, Egyet. Ny. 60 p. Idézett rész: 51. p.

találtak a kevésbé keresett újságok, de a Festetics-palota istállójában — ahova 1919 elején került ez a kb. 700 m²-nyi állományrész — már a nedvesség veszélyeztette az ott tárolt újságok megmaradását. A helyzet illusztrálására idézünk Borzsák István jelentéséből. Őt 1919 decemberében azzal bízta meg Melich János, hogy gondoskodjék az Eszterházy utca 26 szám alatti hírlaptári „fiókhelyiség” bajai közül — „a restaurálás munkájának első lépése gyanánt” — a legfontosabbak orvoslásáról. Borzsák így jellemezte a raktári állapotokat: „Ami a fiókhelyiségben a szemlélő elé tárul, rettenetes és elszomorító. Dohos, fülledt levegőjű, sötét és távolról sem ilyen célra, de még nem is emberi tartózkodásra épített helyiség, hol kötött és kötetlen hírlapjaink nagyrészt rendezetlenül összezsúfolva, a folytonos pusztulásnak vannak kitéve. A nyirkos kövezetről és a falról penészgomba virágozik ki s lepi el a pótolhatatlan hírlapkötegeket: vele szemben tehetetlenül áll minden igyekezetünk, mert nincs mód, nincs hely, azokat máshová elhelyezni. Kiáltó példája a helyhiánynak, hogy a helyiség egyik hátsó, a falhoz épített polcát, melyet egy ízben, mivel az ott elhelyezett kötetek rohamos romlásnak indultak, nem régen kénytelen-kelletlen ismét igénybe kellett vennünk. Ezúttal az emeleti két szobából lehordott s a már másutt el nem helyezhető kötetlen anyag került oda, s szomorú elgondolni, mi lesz így ennek is a sorsa.” Ugyanakkor a Múzeum épületében is soha nem képzelt méreteket öltött a helyhiány, terjeszkedésre még a minimális lehetőség sem volt meg. Az állomány nagy része a földön, asztalokon és szekrények tetején „raktározódott”.² E téren tehát a legsúlyosabb volt a helyzet.

Az állományvédelmi előírások másik alapvető követelménye a dokumentumok kötés általi védelme. Talán mondani sem kell, hogy az első világháború éveiben alig, és egyre kevesebb pénz jutott a könyvek és hírlapok ily módon történő megóvására. „A könyvkötés terén éreztük meg leginkább mily nagy tévedés és pazarlás volt a háborús években intézetünkre kényszerített ún. takarékoskodás” — állapította meg 1923-ban Hóman Bálint könyvtárigazgató. Lukinich Imre igazgató 1926-ban Klebelsberghez intézett előterjesztésében pedig a háborút követő idők „képtelenül nagy hátralékáról” beszélt.³

A nagy mennyiségű kötetlen anyag az egész könyvtár munkájában bonyodalmakat okozott. Kötetlen könyvet, folyóiratot, hírlapot ugyanis nem kaphatott meg az olvasó, így aztán számára nélkülözhetetlen művekhez sem juthatott sokszor hozzá. Még súlyosabb volt a helyzet az újságok tekintetében, amelyek közül csak a teljes évfolyamok kerülhettek cédulázásra (feldolgozásra) és ezután kötetítésre. Igaz, a múlt század 90-es éveitől kezdve már nem futotta a teljes anyag megóvására, kialakult a „bekötésre nem érdemes” fogalma,⁴ ami a háborús években szükségszerűen bővült. Így

2. L. az előbb idézett jelentést: 34—35. p. — Borzsák jelentését l. az OSZK Irattár 363/1920. sz. alatt. Itt kell utalnunk arra, hogy a hírlapok gyöngye papírjainak várható pusztulására már 1887-ben felhívta a figyelmet a *Fővárosi Lapok* tudótja (2614. p.).

3. *Jelentés ... 1923.* = *Magyar Könyvszemle.* 1924. 111. p. (Az évi munkajelentések címét rövidítve adjuk meg.)

4. Goriupp Alisz: *A Magyar Nemzeti Múzeum hírlaposztálya fennállásának első félszázadában, 1884—1934.* Bp. 1934, 23. p. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai III.)

a cédulázatlan és kötetlen újságok száma ijesztő mértékben szaporodott.

A korszakunk elején már ismert állományvédelmi eljárások közül a restaurálás — természetszerűen — háttérbe szorult, legfeljebb javítások elvégzésére kerülhetett sor. A fényképészeti módszereket pedig csak nagyon korlátozott területen és a legritkábban lehetett alkalmazni.

*

A szomorú örökség, az elviselhetetlen helyhiány, a kötetlen anyag mennyisége igen nagy gondot okozott az intézmény vezetőinek.

Ezek közül az elsőt, a raktározás kérdését, jelen írásunkban csak érintjük, felidézzük. Egyrészt, mert bár ez a megóvás alapfeltétele, mégis csak indirekt módszere, másrészt mert az elhelyezés kérdéseivel — főleg az 1930-as évekig — számos tanulmány behatóan foglalkozik.⁵

Korszakunkban a helynyerési tervek egymást követték. Új épület létesítésére, a Múzeum udvarának hasznosítására gondoltak, de végül is néhány múzeumi osztály elköltözése, régi tisztviselői lakások felszabadítása révén sikerült némi területet nyerni és belső újrarendezés segítségével ezt jobban kihasználni (1926—1927). 1926-ban a Festetics-palota istállójából is áthozták az ott tárolt hírlapokat, 1927-ben pedig végleges helyükre kerülhettek.

A megkönnyebbülés azonban nem tartott sokáig, az egyre nagyobb mértékben beáramló, elsősorban köteleespéldány-anyag elhelyezésére már a 30-as évek közepétől ismét nem volt lehetőség.

Az 1936. évi jelentés bevezetése szerint „...az Országos Széchényi Könyvtár általános állapotát a férőhelyhiány jellemzi. Arra kényszerít, hogy a gyűjtőkört szűkítsük, ... a könyvtár használhatóságát évről-évre csökkenti, hiszen most már a kötetállomány egy ötödrésze, az aprónyomtatványállomány háromnegyed része a használat részére hozzáférhetetlenül elcsomagolva hever három pincehelyiségben, a raktárak padlóján meg állványai tetején...” 1939-ben, a Festetics-palota átvételével, — ismét csak néhány évre — oldódott a helyhiány feszültsége, emelkedett a tisztviselői létszám és az állami javadalmasítás. Mindennek következtében a háború küszöbét optimista hangulatban lépte át a könyvtár. A folytatásról már aligha szükséges itt szólni.

Részletesebben kell viszont foglalkoznunk az elsődleges állományvédelem másik tényezőjével, a köttetéssel. A súlyos kiinduló helyzet felszámolása, pontosabban a problémák megoldására tett erőfeszítések az egész korszakon át végigvonulnak, és az intézmény tevékenységének előterében állnak.

5. Dezsényi Béla: *Szervezet, ügyvitel és igazgatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Horthy-korszak elején.* = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1967.* Bp. 1969. 124—181. p. Idézett fejezete: *Helynyerési tervek és kísérletek az 1926—27-ben végrehajtott belső költözködésig.* 150—156. p. — Tombor Tibor: *Az Országos Széchényi Könyvtár elhelyezésével és berendezésével kapcsolatos tervek és munkálatok az első világháború után (1920—1929).* 1. uo. 182—226. p. — Wittek Lászlóné: *Az Országos Széchényi Könyvtár reformtörekvései a húszas években.* 1. uo. 227—235. p.

Az első világháború, illetve 1919 végéig a könyvtár külső köteteknek adta ki anyagát. 1919-ben a hírlap- és könyvkötés ügye a munkabérek nagyarányú emelkedése folytán „súlyos probléma előtt állt”, ez évben a Nyomatványi osztály 818 művének 1014 kötetét tudták 4445 koronáért bekötetni, más osztály anyagára azonban nem kerülhetett sor.⁶ Az ár-emelkedés mértékére jellemzőek Melich Jánosnak az 1918/19. évi költségvetés indoklásában leírt adatai: a háború előtti árakhoz képest 1918 januárjáig a félvászor kötésű könyveknel 45—52%, a félbörkötésűeknél 30—100%, a borjúfélbörkötéseknél 32—120% volt a növekedés. A hírlapkötésnél 1916-ban 20%, 1917-ben 63%, 1918 februárjában pedig az előző év novemberéhez viszonyított 100%-os emelkedés következett be.

1920-ban javult a helyzet. A VKM-től kapott 15 000 koronás rendkívüli hitel segítségével és a költségvetés adta lehetőséggel 812 mű 1724 kötetét és 543 hírlapot sikerült külső műhelyeknek kiadni.⁷

A hírlapkötés egy feldolgozási reform következtében vált lehetővé. Melich János igazgatónak és Bajza Józsefnek, a Hírlaptár akkori vezetőjének intézkedése alapján megfordult a már jelzett feldolgozási menet, előbb végezték el a „cédulázást” és azután került az anyag kötésre. 1926 végéig 7000 kötet hírlapot dolgoztak így fel.⁸

Az irattári dokumentumok tanúsága szerint a könyvkötési árak egyre emelkedtek. A Rittenbacher László-féle cég értesítése szerint az 1920 márciusban tett árajánlat júniusra már érvényét veszítette a „horribilis” ár-emelkedések következtében.⁹

Az év legnagyobb eredményét azonban nem a mennyiségi növekedés, hanem a házi könyvkötőműhely megszervezése jelentette. Dezsényi Béla *Szervezet, ügyvitel és igazgatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Horthy-korszak elején* c. tanulmányában részletesen beszámol az intézmény első műhely-jellegű részlegének felállításáról,¹⁰ így egyes — az ő írásában megtalálható — részletek ismétlésétől eltekintünk.

A házi könyvkötészet megszervezése, mint annyi alapvető kezdeményezés — Melich János érdeme. Ezt az ő igazgatói korszakát méltató 1923. évi jelentésben Hóman Bálint is kiemelte.¹¹ Az üzem létesítését elősegítette az a körülmény is, hogy Akantisz Viktor „könyvművészeti előadói” minőségben — elsősorban a Todoreszku-gyűjtemény gondozásával megbízva — augusztus 9-én a könyvtár szolgálatába lépett. Így a műhely megszervezésére szakember felügyelete mellett kerülhetett sor.¹²

6. *Jelentés ... 1919.* = *Magyar Könyvszemle.* 1920—21. 138. p. — OSZK Irattár 27/1918. A költségvetési tervzetben Melich János az addigi 10 000 koronás kötetelési keret 20 000 koronára való felemelését kérte. Utalt arra is, hogy oly sok a múltból rájuk maradt kötetlen könyv és füzet, hogy egy tisztviselőtársa egész munkaidejében ezek kötés alá rendezésével foglalkozik.

7. OSZK Irattár 52/1920. Összesen 52 000 koronát fizetett ki a könyvtár.

8. L. Goriupp Alisz idézett tanulmányát, 16—17. p.

9. OSZK Irattár 288/1920.

10. L. Dezsényi Béla idézett tanulmányát, 158—159. p.

11. *Jelentés ... 1923.* = *Magyar Könyvszemle.* 1924. 107. p.

12. OSZK Irattár 382/1920.

A házi kötészet október 26-án a Todoroszku—Horváth gyűjteménnyel együtt átadott könyvkötőeszközökkel kezdte meg tevékenységét. Október 20-án ui. a könyvtár előzetes szerződést kötött Kiss Erzsébettel, a Kiss Waldemár-féle cég akkori tulajdonosával, addig is, amíg a felső hatóság a megegyezést jóvá nem hagyta.¹³

A megállapodás értelmében a könyvtár adja a kötészet számára szükséges helyiségeket, gépeket, eszközöket és berendezési tárgyakat, gondoskodik a fűtésről és az enyvelegítésről. Ezzel szemben a cég biztosítja a munkaerőt, az anyagot és „az időbeli cursus szerint mindig a legmúltányosabb árakat állapítja meg.”¹⁴

A kötészet felügyeletére Akantisz Viktor kapott megbízást.¹⁵ December 4-én kelt első jelentésében¹⁶ 116 munkaórával számolt el, amelyet ősnyomtatványok kötéseinek javítására fordítottak. Ezt a munkát folytatták 125 órában decemberben is.¹⁷

1921 elejétől már az egyes osztályok is adhattak javítási, kötési munkát az új műhelynek, de Akantisz további jelentéseiben is a régi könyvekkel kapcsolatos tevékenység dominál. Ennek eredménye az ősnyomtatványok restaurálásának 1923-ban történt befejezése.¹⁸

1922 végén a könyvkötészet kivált a Kiss-féle cégből és a könyvtár kezelésében folytatta munkáját.¹⁹

Az 1922/23-ra szóló költségvetésben a könyvtár a házi műhely működtetésére 240 000, külső könyvkötés céljára 180 000 koronát igényelt.²⁰ A belső könyvkötészet fenntartását a ritkaságok bekötése, a kisebb javítások célszerű elvégeztetésével indokolta az intézmény, hangsúlyozva, hogy az elsődleges cél nem az, hogy üzleti megtakarításhoz jusson. (Az előző jelentések bizonyossága szerint az új üzem működtetése egyértelműen gazdaságos volt.)²¹

És bár a jelzett költségvetés a Gyűjteményegyetem adta anyagi felrendelés jegyében készült, mégis megállapította, hogy az adott árviszonyok mellett az előirányzott összeg az évi gyarapodás bekötését nem fedezi. A háború alatt elmaradt kötések pótlására — rendkívüli kiadásként — 100 000 koronát igényelt ugyanez az előterjesztés, hivatkozva arra, hogy

13. A könyvtár előterjesztését l. OSZK Irattár 529/1920 sz. alatt. Az október 20-án kelt iratra a jóváhagyás november 13-án érkezett meg. — [Sasvári Dezső]: *Könyvtárunk történetéből* = OSZK Híradó 1958. 8. sz. 4–5. p.
14. OSZK Irattár 529/1923.
15. Akantisz Viktor működésének körülményeiről Dezsényi Béla részletesen beszámolt idézett tanulmányában: 148–150. p.
16. OSZK Irattár 655/1920.
17. OSZK Irattár 100/1921. és 302/1921. Melich János ez év decemberében meleg hangú levélben mondott köszönetet Akantisz Vikornak az inkunábulumok restaurálásáért.
18. Nem egyértelmű, hogy Akantisz milyen munkát végzett. Első jelentésében OSZK Irattár 655/1920/ 58 ősnyomtatvány kötésjavításáról írva megállapítja, hogy „nagy részüknél súlyos defektusokat reparáltunk ki.” A későbbi jelentésekben a régi könyvek tábláinak lefejtéséről és bevonásáról, javítások végzéséről szól.
19. Akantisz 1922. február 9-én lemondott a kötészet vezetéséről (OSZK Irattár 68/1922), de ezt visszavonta — nyilván a céggel történő szakítás ígéretere.
20. OSZK Irattár 208/1922.
21. L. Akantisz 1923. január 4-i jelentését. OSZK Irattár 131/1923.

a kötetlen anyagot a használat súlyosan rongálja, az olvastatásból való kivonásuk viszont „a magyar kultúra érzékeny károsodását jelenti.”

Bár az 1922/23. és az 1923/24. évi költségvetés viszonylag kedvező volt, az áremelkedések miatt 1923-ban a könyvkötés már „igen nagy terheket rótt az Országos Széchényi Könyvtár budgetjére.”²² Mégis, az év első felében, több könyvkötő, — ezek közül is elsősorban a Gottmayer Nándor-féle cég segítségével — a közel 10 éve kötetlenül heverő hírlap- és nyomtatványanyagból 1500 kötet hírlapot sikerült beköttetni. Az árak emelkedése miatt a második félévben a teljes anyag beköttetéséről azonban le kellett mondani.²³

Igy aztán a házi műhely szerepének fontossága egyre inkább növekedett, már csak azért is, mert az a könyvtár kezelésében rentábilisabban dolgozott mint a Kiss-féle cég keretében, különösen pedig mióta Hóman Bálint igazgató — az 1923 áprilisában életbelépő 100—400 százalékos ár-emelést megelőzően — nyersanyagok beszerzésére nagyobb összeget utalványozott ki.²⁴

A két munkatárssal dolgozó műhely olcsó kötésekkel látta el a Nyomtatványi osztályt, elvégezte a sürgős kötések és javításokat — és mint már említettük —, befejezte az ósnyomtatványok restaurálását is.

1923 második felében a könyvtár vezetését nagymértékben foglalkoztatta a hírlapok megmentésének és használatuk lehetővé tételének kérdése. Hóman Bálint igazgatói működéséhez fűződik a ma tékázásnak nevezett eljárás bevezetése.²⁵ A könyvtár beszerezte a hírlapok fedőtábláihoz szükséges lemezpapírt, és a ritkábban használt vidéki- és szaklapokat kötetenként e kemény táblák közé helyezve spárgával kötötték össze. Ezt ideiglenes megoldásnak szánták azzal a távlattal, hogy az anyagi helyzet javulásával — a meglevő lemezpapír felhasználásával sikerül majd a hírlapokat véglegesen beköttetni. 1923 folyamán elérték, hogy a Hírlaptár magyarországi anyaga „részben kötve, részben (mintegy 2000 kötet) ideiglenes védőtáblákkal ellátva a raktári elhelyezésre és használatra alkalmassá vált.”²⁶ A jelentés megemlíti, hogy a munkálatot Goriupp Alisz alkönyvtárnok irányította, a Nyomtatványosztályban pedig továbbra is — mint 1921 eleje óta — Garda Samu főkönyvtárnok vezette. A kartonfedőlapba történő elhelyezést 1924-ben Fitos Vilmos főkönyvtárnok vezetésével Borzsák István, Goriupp Alisz és Gáspár Margit folytatta. A tékázás munkája különben az egész korszakot végigkísérte.

Az 1923. év második félévében megkezdődött gazdasági hanyatlás 1924-ben már súlyosan éreztette hatását. A házi könyvkötő műhely munkáját gátolta a pénzhányból következő anyagbeszerzés nehézsége, mégis rájuk hárult a kötések és javítások tekintélyes részének elvégzése.

22. *Jelentés... 1923.* = *Magyar Könyvszemle.* 1924. 111. p.

23. L. uo. OSZK Irattár 360/1923., 673/1923. szept. 18., 744/1923. okt. 15.

24. Akantisz jelentése 1923 első feléről. (OSZK Irattár 605/1923.) Akantisz megjegyzi, hogy a drágulás miatt külső könyvkötésre alig néhány kötetet lehetett kiadni.

25. *Jelentés... 1923.* = *Magyar Könyvszemle.* 1924. 111. p.

26. L. az előbbi jegyzetet. — Ekkor a „borítékolt” hírlapkötetek száma kb. 4000 volt! (OSZK Irattár 189/1926.)

1925-ben és 1926-ban tovább romlott a helyzet. Az 1925-ről szóló jelentésben Lukinich Imre igazgató arról panaszkodott, hogy a könyvműzeum feladatával megbízott nemzeti könyvtárban a könyvkötést a minimumra kellett redukálni. A kötésre váró anyag „rendkívüli mértékben” való felhalmozódása 1926-ban ezzel fokozódott.²⁷ Így Lukinich a könyvkötés kérdésének megoldását a legsürgősebb feladatnak minősítette, „melynek mielőbbi megoldásától függ, hogy tudjuk-e a gondjainkra bízott anyagot a jövő számára megmenteni.”

Az igazgató — felmérve nemcsak a helyzet súlyosságát, hanem a könyvtár vezetőinek felelősségét is 1926 márciusában felterjesztést intézett Klebelsberg Kunó kultuszminiszterhez a Hírlaptár két legsúlyosabb problémája: a szomszédos országok magyar nyelvű periodikumainak beszerzési nehézségeire és a hírlapállomány megóvásának lehetetlenülésére vonatkozóan. Ebben utalt arra, hogy kb. 1000 kötetnyi a kötetlen újságok száma, a fontos hírlapok évfolyamai feltornyozva hevernek a folyosón. Nem lehetett a régi szabályt, a kötetlen anyag olvastatásának megtagadását fenntartani, így az altisztek ezt a védetlen anyagot ide-oda rakosgatják, ezzel is hozzájárulva annak rongálódásához. Lukinich ezért hírlapkötésre 70 000 koronát kért a minisztertől, „mert különben az anyagi segítség elmaradása következtében előálló helyzetért nem vállalhatnám a felelősséget.”²⁸

Előterjesztésében Lukinich Imre szót „a mechanikus úton támadt rongálások” mellett az „automatic” jelentkező bajról, az újságok papírjának rossz minőségéről, a fa-papírról, amelyet — kötetlen állapotban — kikezd az idő, vagyis a papír eloxidálódik. Hóman Bálinthoz intézett levelében így jellemezte a helyzetet: „A hírlaptári anyagunk nagyrészt fedőlemezek közé elhelyezett anyaga a pusztulás útján van, mert a különben is hitvány, romlandó anyagból készült újságpapíros a világosság és száraz meleg következtében már töredezik és ellenálló képességét teljesen elveszti.”^{28a}

Az előző évről szóló jelentésben ezt a kérdést még határozottabb formában érinti „Feltétlenül szükséges ... az erősen fatartalmú papírra nyomott újabb könyv- és hírlapanyag konzerválására szolgáló eljárások bevezetése is. Ez utóbbira a kezdőtárgyalások folyamatban vannak.”²⁹

Mint egy későbbi iratból kiderül,^{29a} Lukinich 1926 elején felkérte a Műegyetem Mechanikai-technikai Intézetének „főnökét”, Misángyi Vilmos egyetemi tanárt, a könyvtári állomány — elsősorban a kötött, de főleg a kötésre váró hírlapok papíryanagát megmentő konzerválási eljárás kidolgozására.

27. *Jelentés... 1925.* = *Magyar Könyvszemle.* 1926. 154. p. — *Jelentés ... 1926.* L. uo. 1927. 171. p.

28. OSZK Irattár 168/1926. Lukinich 1000 kötetlen újságról beszél, Rédey 1929/30 fordulóján pedig 6–8000-ról. Lukinich feltehetően csak a kurrens anyag kötetlen évfolyamait vette számba. Utal arra, hogy a *Pressburger Zeitungot* már három éve nem tudják bekötni, a *Pester Lloydot* pedig másfél éve. További 400 olyan kötetük fekszik kötetlenül, amelynek minden előzménye be van kötve.

28a OSZK Irattár 740/1926.

29. *Jelentés ... 1925.* = *Magyar Könyvszemle,* 1926. 154. p.

29a OSZK Irattár 254/1927. — A szakvélemény megítélésében Kastaly Beatrix volt segítségemre.

Misángyi egy évvel később adott véleményében utalt arra, hogy a szakemberek előtt ismeretes, hogy „a részben vagy egészben faköszörületből előállított papiros, valamint a nem eléggé tiszta minőségben feltárt cellulózából készült papirosok is kisebb nagyobb lignin tartalmuknál fogva káros kémiai átalakuláson mennek át”, de a szakirodalomban nem talált megfelelő konzerválási eljárásra. Ezért maga folytatott kísérleteket.

Preventív megoldásként a sötét és hűvös helyen történő, valamint a „csukott”, szoros tárolást javasolja, mert a világosság, a napsugár, a laza kötegekbe behatoló levegő (oxigén), a papírt erősen károsítja. Az újságokat mielőbb be kell köttetni, és „ha lehet még kéregpapirosból készült tokba is elhelyezni.”

A már romlásnak indult papirosanyag esetében az elveszett mechanikai tartósságot és a kémiai tartósságot szükséges biztosítani. Ennek érdekében a konzerválásra kerülő papírt — permetezés vagy ecsetelés segítségével — átlátszó réteggel kell bevonni. Olyan anyag, amely a mechanikai tartósságot növeli már rendelkezésre áll, de a kémiai állandóság megtartását még nem tudták eddig megoldani. E feladat elvégzésére Misángyi Vajdaffy Aladár műegyetemi c. rendkívüli tanárt kérte fel. Az ő kísérleteinek eredményeként „sikerült a cellulózának alkoholban képzett származékát, az athyl-cellulózát mint olyan anyagot keresni ki, amely szándékosan erős lúg hatásoknak éppúgy, mint szándékosan erős savhatásoknak, de a magas hőhatásoknak is . . . jól tudott ellenállni, amellet, hogy az ezen anyaggal bevont papirosokon általam végzett kísérletek a napfény bomlasztó hatását utánzó, de igen erős kvarclámpa megvilágítások után is kiválóan jó eredményt mutattak.”

Misángyi azt javasolta, hogy a könyvtár vegye fel Vajdaffyval a közvetlen kapcsolatot, aki a végzendő munkák ellenőrzését, az anyagbeszerzést stb. vállalná.

Lukinich — megköszönve Misángyi útmutatását — sajnálattal állapítja meg, hogy „anyagiak híján” csak a preventív megoldást elősegítő tanácsokat tudják követni (sajnos erre sem kerülhetett sor), és csak a viszonyok javultával lehet majd továbblépni.

Ezen akció részletes bemutatását több tényező indokolja.

Nagy jelentőségű, hogy közel hatvan éve, amikor még a szakirodalom sem foglalkozott a papír állagának megóvási lehetőségeivel, akkor Lukinich Imre már felvetette a problémát és a Műegyetem vállalkozott az ismertett kísérletek elvégzésére. Lukinich érdemét nem kisebbíti a rossz gazdasági helyzet miatti visszalépés, de fokozza az a tény, hogy a kérdés már csak a második világháború utáni időkben került újra terítékre.

Az is egyértelmű, hogy az adott szakvélemény mai ismereteink birtokában is megállja a helyét mind a romlás okának, mind pedig a konzerválás módjának meghatározásában. Az természetes, hogy hatvan év alatt az eljárások sokat fejlődtek, változtak, korszerűsödtek, de mindez az akkori álláspontot a legkevésbé sem kérdőjelezi meg.

1926 elején Akantiszhoz intézett levelében Lukinich világosan utalt arra, hogy a könyvtár az elégtelen dotáció miatt nem képes kötetzetét elegendő munkával ellátni, ezért megengedte, hogy a műhely más tudományos intézmény számára is vállalhasson kötetést. Ezt azonban nem számolhatják el önköltséges, hanem csak ennél magasabb, de a külső könyv-

kötészeteknél alacsonyabb áron. Felhatalmazta Akantiszt arra is, hogy a könyvtár könyvkötési céljaira az egyes kötetek után a kapott összegből 20—25%-ot levonhasson. A munkák elvégzési sorrendjét Lukinich házi rendelete szabályozta. Ebben meghatározta, hogy az üzemnek — a fedezet erejéig — elsősorban a könyvtári megbízásokat kell teljesítenie. Ezután a múzeum egyes tárainak igénye, majd az egyes múzeumi tisztviselők kérése elégíthető ki. Mindezek elvégzése után a tudományos intézmények könyvtáraitól fogadhat el munkát a kötészet. A magánmegrendelők csak utolsósorban jöhetnek tekintetbe.^{29b}

1926-ban a Nyomtatványtár 1139 kötetét kötötte be — nyilván a házi műhely.³⁰ A hírlapkötések száma azonban csak 25 volt! 1927 első felében ismét lehetőség nyílt a dokumentumok egy részének külön dotációból kifizetett bekötésére.³¹ A hírlapokéra Lukinich több árajánlatot kért be, ezek közül az Egyetemi Nyomdaé bizonyult a legmegfelelőbbnek.³²

1927 májusában — rendkívüli hitelkeretből — 6000 hírlapkötésre 10 000, 1000 kötet könyv bekötésére (à 3 P) 3000 pengőt kapott a könyvtár. Ezen felül 450 pengőt engedélyezett Hóman főigazgató a házi könyvkötészet fejlesztésére, hogy az fokozottabb mértékben igénybe vehetővé váljon. Május 15-től 1000 kötet vidéki hírlap, illetve 1500 könyv bekötésére 6750 pengőt utalt át a műhely számára, további 1000-et pedig a szükséges javítások elvégzésére. A feladat teljesítésére egyéves határidőt szabott ki.³³

A pillanatnyi fellendülést a számok is jelzik: 1927-ben 2146 könyv és 1603 hírlap bekötése történt meg.³⁴

Az 1928. év újra szűk esztendő: csupán 298 könyvet sikerült bekötni, hírlapot pedig csak „borítékolni”.³⁵ Ez év júniusában még két utalványozott, de ki nem fizetett számla 1366 P 40 fillérrel terhelte a költségvetést.³⁶

E tények ismeretében meglepő az 1924—1928-as évekről szóló jelentés hangvétele, amely az 1927. év számadataira alapozódik és azt a reményt

29b OSZK Irattár 119/1926. Ez évből származik a kötészet munka- és műhelyrendje is. (OSZK Irattár 50/1926.)

30. Már itt is meg kell jegyezni, hogy a külső és belső köttetés adatait általában nem lehet elválasztani egymástól. A jelentések az összesített számokat adják meg, részjelentések csak hiányosan maradtak meg, ezért a bontásra nincs kellő alap.

31. OSZK Irattár 269/1927.

32. OSZK Irattár 171/1927. A nyomdák (Egyetemi nyomda, Göttermayer, Bundschuh, Geller, Weichner) ajánlatait Akantisz Viktor és Havrán Dániel bírálták felül. A Hóman által is jóváhagyott döntés értelmében az Egyetemi Nyomda mellett a Geller- és a régebben hosszabb ideig foglalkoztatott Weichner-cég kaphatott kötésre anyagot.

33. OSZK Irattár 171/1927. Lukinich pár hónap múlva e terv módosítását kérte a könyvtár átszervezése során felmerült — a házi könyvkötészetre hárult — több-letmunkák miatt. (OSZK Irattár 566/1927.) — A beszerzendő tárgyak: két garnitúra rézbetű, filéták, egy prés, egy fűzőláda és 50 darab présdeszka. — Az erre vonatkozó igényt Lukinich már az 1926-os költségvetés előterjesztésénél jelezte. (OSZK Irattár 676/1926.)

34. *Jelentés ... 1927.* = *Magyar Könyvszemle.* 1928. 100. p. — Ez évben még 849 kötet „borítékozására” is sor került.

35. *Jelentés ... 1928.* = *Magyar Könyvszemle.* 1929. 109—110. p. A könyvkötés „vezetését” ez évtől Garda Samutól Lavotta Rezső zeneművészeti előadó vette át.

36. 1928. június 19.

fejezi ki, hogy a dotáció további emelése esetén „megmenthetjük a kötés nélkül valóssággal pusztulásra ítélt könyv- és hírlapanyagunkat.”³⁷

A beszámoló összefoglaló adatokat is közöl, korlátozottan, de rávilágít a beszerzés és a kötés közti arányokra. A tárgyidőszakban kb. 20 000 kötet könyv érkezett be, ebből mindössze 7500-at tudott az intézmény beköttetni. A hírlapokról nem közöl számszerű adatot, csak azt jegyzi meg, hogy ott sem jobb a helyzet. A kurrensen beérkezett fűzött könyveknek tehát kb. egyharmada, a hírlapoknak valószínűleg még kisebb hányada került bekötte a raktárba.

Lukinich Imre utóda, Zsinka Ferenc egyéves igazgatása alatt³⁸ tovább csökkentek az anyagi lehetőségek. Nem csoda, ha az új vezető kifakadt: „Fájdalmas látni, hogy még a háborús évek alatt a könyvkötésen keresztülvitt takarékoság mily kietlen circulus vitiosus elé állított bennünket: vagy elzárjuk a kutatás elől az újonnan szerzett anyagot, ekkor nem teljesítjük a könyvtár alapfeladatát, vagy szabaddá tesszük, akkor kitettük a könyvtár e laza anyagát a biztos pusztulásnak, széthullásnak.”³⁹

De az önállósult Hírlaposztály vezetője, Rédey Tivadar sem nyilatkozott derűsebben.⁴⁰ Legkevesebb 6—800 naponta használt kötetet kellene azonnal beköttetni, nem beszélve arról a 6—8000 kötetről, amely a régi anyagból vár megóvásra. Ugyanakkor havi 100—100 pengőnyi összeg állt rendelkezésére, nem többre mint a fővárosi napilapok néhány évfolyamának beköttetésére.⁴¹

1930-ban a könyvtár már elhárította magától a kialakult helyzet miatti szemrehányásokat,⁴² és az intézmény vezetői kétségbeesett olvasatási megszorítások bevezetését latolgatták. 1931-től kezdve — mindentől függetlenül igen helyesen — visszaszorították a könyvkölcsönzést, és Jakubovich Emil igazgató azzal a gondolattal foglalkozott, hogy az utolsó 15 esztendő hazai könyvtermését még az olvasóteremben sem engedi használni.⁴³

37. *A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve. Jelentés az intézet 1924—1928. évi állapotáról és működéséről.* Közzéteszi Hóman Bálint. Bp. 1929, Egyet. Ny. 168. p. Idézett rész: 51. p.

38. Zsinka megbízott igazgatóként működött, a könyvtár valóban vezetését Hóman — mint főigazgató — magának tartotta fenn. Zsinka halála után a könyvtárat önálló múzeumi osztályokra bontották, az Országos Széchényi Könyvtárhoz csak a Nyomtatványtár és Kézirattár tartozott. A Hírlaposztály szintén önálló szervezeti egységgé vált.

39. *Jelentés ... 1929 második felében. Országos Széchényi Könyvtár. = Magyar Könyvszemle.* 1930. 319. p.

40. Pedig a használat éppen a Hírlaptárban emelkedett. L. erre vonatkozóan Dezsényi Béla: *Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957.* Bp. 1958. 84—107. p. — Goriupp Alisz már idézett cikkét, valamint Kovács Ilona: *Olvasóközönség és olvasószolgálat a Széchényi Könyvtárban (1920—1944) c. tanulmányát. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1967.* Bp. 1969. 236—262. p.

41. *Jelentés ... 1929 második fele. Hírlaposztály = Magyar Könyvszemle.* 1930. 334—335. p.

42. *Jelentés ... 1930. = Magyar Könyvszemle.* 1931. 78. p. Ebben az évben csupán 181 könyvet tudott beköttetni a könyvtár.

43. *Jelentés ... 1932. OSZK = Magyar Könyvszemle.* 1932/34. 94—95. p.

1930 végén Jakubovich — a Hírlaposztály nélküli Országos Széchényi Könyvtár vezetője — a könyvkötési munkák állásának súlyosságáról tájékoztatta Hóman Bálint múzeumi főigazgatót.⁴⁴ Rámutatott arra, hogy 1925 óta a Nyomtatványi osztályba beérkező mintegy 20 000 kötetből 15 000 maradt fűzve, ebből naponta 6—700 forog az olvasóteremben, gyors pusztulásra ítélve. Ha ezeket, a gyakran használt háborús- és proletárgyűjteményt, utóbbi plakátjait, a térképgyűjteményt, az RMK-t, a Kézírártárban már 10 éve szünetelő kötés igényeit is számbaveszi, a Nyomtatványi osztály és a Kézírártár esedékes könyvkötői munkálatainak elvégzésére minimálisan 30 000 pengő fedezetet kellene biztosítani.

1933-ban ő is leszögezi, hogy a könyvtár főfeladata a könyvek megőrzése, és az anyagi eszközök hiánya miatt éppen ezt a célt nem tudja szolgálni. Ismételten említi a külön fedezet szükségességét a kötés javítás, valamint a „rossz minőségű papírjuk és nyomdafestékük folytán önmaguktól lassan megsemmisülő háborús és forradalmi nyomtatványok konzerválására.”⁴⁵

A Hírlaposztály a házi kötészetet igénybe véve valamivel jobb helyzetben volt, 1931-ben 417, 1932-ben 1100, 1933-ban 1039 darab bekötéséről és javításáról adhatott számot. Ez természetesen a helyzet alapvetően katasztrofális voltán alig változtatott.

Az anyagi adottságok jellemzésére említjük csak azt az évi jelentésekben is kiemelt állományvédelmi intézkedést, amelynek nyomán 1931-ben a hírlaptári folyosó 7 ablaka közül háromra, 1932-ben újabb kettőre, 1933-ban pedig a hiányzó egyre, sőt még két vastermi ablakra is sikerült a nap-sütés káros hatása ellen védő vászonfüggönyt felszerelni!⁴⁶

További szerény pozitív eredménye e korszaknak, hogy a Zenetörténeti osztály első „javadalmához” jutott, amiből 1933-ban megkezdhette dokumentumai köttetését.⁴⁷

1934 első felében a kötészetet Ludwig Lőrinc könyvkötőmester vezette, az ő munkáját délutánonként két altiszt segítette. Sajnos még őket sem tudta a könyvtár munkával ellátni, mert az évi dotációból csak havi 60—70 könyv, ugyanennyi hírlap bekötésére, illetve 100—100 könyv- és hírlapkötet javítására futotta. Így a kötészet a többi múzeumi tár részére is vállalhatott munkát. A nemrég az intézményhez került Hunyady József pedig maga is képes volt a kódexek, kéziratok, régi könyvek restaurálását elvégezni.

Jakubovich igazgató adatai szerint ekkor az Országos Széchényi Könyvtárban 35 000, a Hírlaposztályban pedig 8000 kötet áll kötetlenül.^{47a}

1934 közepén új korszak kezdődött meg a könyvtár életében. Helyreállították az 1929-ben részeire bontott intézmény egységét és az egész

44. OSZK Irattár 392/1930.

45. *Jelentés ... 1933. OSZK = Magyar Könyvszemle. 1932/34. 108—109. p.*

46. L. az 1931., 1932., 1933. évi jelentéseket = *Magyar Könyvszemle. 1932/34. 154., 157., 160. p.*

47. *Jelentés ... 1933. Zenetörténeti osztály. = Magyar Könyvszemle. 1932/34. 165. p.*

47a OSZK Irattár 67/1934. Jakubovich levele Ivánkovits Kálmán miniszteri titkárhoz, aki Lessner Richárdnének — a könyvtárban könyvkötőműhely felállítására vonatkozó — kérését közvetítette.

könyvtár élére a széles látókörrel, kialakult koncepcióval és nagy szakmai gyakorlattal, rendelkező Fitz Józsefet állították.

Az új főigazgató az állomány megmentése érdekében egyrészt a raktári helyhiányt akarta megoldani, másrészt a dokumentumok további rongálódását kívánta megakadályozni, sőt a gyűjtemények állagát köttetés, javítás és restaurálás révén jobbitani. Mindehhez persze a szükséges anyagi feltételeket is meg kellett teremteni.

Fitz első rendelkezései közé tartozott a könyvkölcsönzés megszigorítása, a fűzött művek kiadására vonatkozó teljes tilalom elrendelése. Ugyanakkor emelte a használati és a kölcsönzési díjakat, és az utóbbiból származó bevételt a köteteszt fejlesztésére kívánta fordítani. Amennyiben egy olvasó fűzött könyvet igényelt, annak bekötötetését két-három nap alatt elvégeztette, költségeit pedig a kölcsönzési díjakból, továbbá a fényképezőlaboratórium bevételeinek egy részéből utaltatta ki. A régi és ritka könyvek igényelt oldalairól pedig olcsó fényképmásolatokat készített a laboratórium.⁴⁸

Fitz József nemcsak az elveket fektette le, hanem haladéktalanul hozzálátott a házi könyvkötészet számára szükséges gépek, szerszámok beszerzéséhez is. Bevezette az önköltségszámítást, annak érdekében, hogy az üzem gazdaságosságát figyelemmel kísérhesse. 1935-ben egy kötet bekötésének átlagára — a maradandó felszerelés költségeit figyelmen kívül hagyva — 1,37 pengő volt. Ez — Fitz megítélése szerint — nem látszott túlságosan kedvezőnek, de a főigazgató mégis ragaszkodott a műhely további fejlesztéséhez. Egyrészt azon előny miatt, hogy a megóvásra kerülő anyagot így nem kell a házból kivinni, másrészt mert bízott abban, hogy a köteteszt egyre jobb felszereltsége majd az átlagárak csökkenéséhez fog vezetni.⁴⁹

Az 1934–35-ös jelentés kiemeli, hogy az anyag konzerválására az összköltségvetés közel 20 százaléka jutott. — Igaz, ebben az összegben néhány állvány ára is bennfoglaltatott.⁵⁰

A következő évi költségvetés összeállítását előtt a főigazgató mindig felkérte a Nyomtatványtár vezetőjét, hogy a tárakkal állapodjék meg a könyvkötési kvóta tekintetében. Ez vonatkozzék arra, hogy az egyes részlegek a munkabérek hány százaléka erejéig köttethetnek. Az előzetes elosztást Fitz József egy értekezlet keretében vitatta meg munkatársaival, mielőtt a végleges döntést meghozta volna. A köttetési kapacitás megállapítása tehát az igények számbavételével és egyeztetésével történt meg.⁵¹

48. A kölcsönzés megszigorításával már többször — de kevés sikerrel — próbálkoztak a könyvtár vezetői. A legszigorúbb és be is tartott tilalmak kétségkívül Fitz idejében léptek életbe. L. erre vonatkozóan Kovács Ilona említett tanulmányát. — *Jelentés ... 1934–1935.* 4., 8., 20. p. — A darabonkénti kölcsönzési díj ekkor 20 fillér volt. A használati díjakat Fitz minden vonatkozásban emelte, célja az Egyetemi Könyvtár szintjének elérése volt.

49. *Jelentés ... 1934–1935.* 20. p. L. még a következő évek munkabeszámolóit.

50. Magára a könyvkötésre az összes költségvetés 13,3 százalékát fordították.

51. L. az 1938–39. évi költségvetés tárgyában kiadott tervezetet (OSZK Irattár 127/1938.). Ebben a költségvetési évben havi 600 pengő állt köteteszt célokra rendelkezésre. Ebből Fitz a felét szánta munkabérekre, 300-at pedig anyagbeszerzésre és a Müller-cégnél fennálló tartozás kiegyenlítésére. Ekkor tehát még külső kötetesztel is dolgoztatott a könyvtár. — 1942-ben állami dotációból havi

Fitz megszilárdította a kötetészeti részleg szervezetét és létszámát is: a műhelyt a Nyomtatványtár vezetőjének, Goriupp Alisznak felügyelete alá helyezte, közvetlen vezetésével pedig Gronovszky Ivánt bízta meg. A technikai munkákat Nusser Mária könyvkötő mellett egy kötetészeti alkalmazott és délutánonként még három altiszt végezte.

Ilyen körülmények között 1935-ben, februártól december végéig 4001 darab bekötésére került sor.

A következő évek nem sok változást hoztak. 1936-ban 3081 könyvet, hírlapot és folyóiratot kötött be a házi műhely 1,44 pengős átlagáron, a következő évben valamivel többet, 3351 kötetet, 1,36 P. egységáron. Hasonló eredménnyel zárult az 1938-as esztendő, de ekkor az átlagár 1,69 P-re ugrott.⁵²

1937-ben került az Országos Széchényi Könyvtárba Sasvári Dezső, aki a könyvkötési, majd anyagnyilvántartói napló vezetésére kapott megbízást.

A költségvetés növekedése mellett nyilván e személyzeti erősítésnek is köszönhető az 1939. év 4392 kötetnyi kiugró teljesítménye, amihez képest a következőben némi visszaesés mutatkozott. (Az átlagár ekkor már 1,77 P volt.)

1939-ben Sasvári Dezső rendkívüli hallgatóként részt vett a fővárosi Iparrajziskola könyvkötészeti és papírrestaurátori tanfolyamán, és ennek nyomán hozzáférést a könyvtár pusztaulófélben levő kéziratának a régi nyomtatványainak restaurálásához.⁵³ 1941-ben átvette a kötetészeti vezetését. Sasvári Dezső vezetése alatt ebben és a következő esztendőben rekordteljesítmény született, 4272, illetve 4478 egység bekötése történt meg. Emellett — ha szerény keretek között is — évi 15—20 kéziratköteg, ill. régi könyv, térkép került restaurálásra. Az, hogy a kötetészeti ilyen eredményeket érhetett el, az Sasvári Dezső érdeme, nemcsak szakértelmének, hanem kiváló gazdasági érzékének is köszönhetően. Az anyagkészlet állandó kiegészítésével olyan tartalékot alakított ki, amely talán 1945 közepéig vagy végéig is fedezte volna a szükségletet.

1941-ben a kötetészeti Katalógusosztály szomszédságában két helyiséget foglalt el, itt az említett teljesítményeket lehetővé tevő felszerelés is rendel-

860 pengőt, tehát összesen 10 320 pengőt használhatott fel a könyvkötészeti. Ebből 3200 a Nyomtatványtár, 600 P. a Térképtár, ugyanennyi a Plakátgyűjtemény és Gyászjelentés-gyűjtemény, 1000 P. a Zeneműtár rendelkezésére állt. A Hírlaptár keretéről itt nem történt említés. (OSZK Irattár 1/1942.)

52. L. a jelzett évek jelentéseit.

53. Sasvári Dezső számos cikkben ismertette restaurálási módszereit, tapasztalatait: *Kódexek és régi könyvek restaurálása az Országos Széchényi Könyvtárban.* = *Magyar Könyvszemle.* 1941. 180—182. p. — *Régi papírosok és kötések restaurálása.* = *Magyar Könyvszemle.* 1941. 395—397. p. — *Porladásnak induló kéziratok és könyvlapok restaurálása az Országos Széchényi Könyvtárban.* = *Magyar Könyvszemle.* 1942. 426—428. p. — Az OSZK-ban folyó restaurálásról 1944. április 15-én rádióelőadást tartott (OSZK Irattár 128/1944.). — A restaurálással kapcsolatban felvetette a képzés szükségességét. Elképzelése szerint az Iparművészeti Főiskola grafikai tagozatán kellene a megfelelő szakembereknek képeztést nyújtani. — Sasvári Dezső pályájára vonatkozóan I. Vértessy Miklós: *A könyvrestaurálás mestere.* = *Könyvtáros.* 1977. 521—524. p.

kezésre állt.⁵⁴ A szükségessé vált bővítést is meg lehetett valósítani: az Eszterházy-palota átvétele után az új épület alagsorában két helyiségből álló kasírozóműhelyt sikerült berendezni. Alapfeladata a kisebb táruk anyagának konzerválása (kötése, restaurálása) volt, de emellett a dobozkészítést, borítólemezvágást, és mindazt elvégezte, ami nem tartozott a szoros értelemben vett könyvkötői tevékenység körébe. Ezzel a köteteket tehermentesült és így fokozhatta termelését.⁵⁵

Ebben az évben készült el *A házi könyvkötészet szabályzata*, amely kísérletképpen bevezette az órabérben történő díjazást, 2 P-t állapítva meg egységesen, minden munkára vonatkozóan. Lehetővé tette kötések készítését a Nemzeti Múzeum szervezetébe tartozó intézmények számára — hasonló díjazással. A munkák rendjére, adminisztrálására vonatkozóan szigorú intézkedéseket hozott.⁵⁶

1943-ban „gyakorolt a háború első ízben bénító hatást a könyvtár működésére”.^{56a} Megkezdődött az állomány értékes részeinek elcsomagolása, biztonságba helyezése. Ennek következtében csökkent az egyes részlegek, köztük a köteteszet munkateljesítménye is; 1943-ban és 1944-ben alig volt több 2000-nél a bekötött egységek száma. A restaurálás viszont 1943-ban kiemelkedő eredményt ért el 79 könyv, kézirat, ill. térkép helyrehozásával. 1944-re 20 000 pengőt irányzott elő a költségvetés kötésre és restaurálásra, de ez az év az állományvédelem más formáját, a további csomagolást, elszállítást helyezte az egész intézmény tevékenységének középpontjába.⁵⁷

*

Egy negyed század állományvédelmi próbálkozásain, eredményein végtekintve, folyamatosan felmerül az a kíváncsi, hogy az egész állomány állagáról pontos képet adjunk. Szerettük volna kimutatni az évi gyarapodás és kötetes arányát, de a statisztikai kimutatások ezt nem teszik lehetővé. A jelentésekben eltérő adatok szerepelnek: a hírlapgyarapodást pl. eleinte számban és kötetben (előbbi a kötelespéldány, utóbbi rendszerint ajándék), majd címben, azután darabban, végül évfolyamban tartják nyilván a ki-

54. *Jelentés ... 1941.* 14–15. p. A műhely felszerelése: vágógép, lemezolló, 11 különféle prés, 2 fűzőláda, enyvesláda, enyvüst, 11 garnitúra aranyozóbetű, 212 részvétet, számos betűszekrény, nagyszámú könyvkötőszerszám, mint hátgömbölyítők, nagyítóüveg, fűrésztótál, aranyvágókés, gerincevasaló stb. stb.

55. *Jelentés ... 1942.* 1. p. Sajnos fűtés hiánya miatt a műhely csak áprilistól októberig volt használható. — Az 1942. évre szóló költségvetésben 2400 pengőt irányzott elő Fitz József a kasírozóműhely felszerelésére. (OSZK Irattár 1/1942.)

56. OSZK Irattár 250/1943.

56a *Jelentés ... 1943.* 1., 6. p. — A házi könyvkötészet előnyeit részletesen ismerteti Sasvári Dezső: *A könyvkötés és könyvrestaurálás helyzete és szempontjai az Országos Széchényi Könyvtárban és Budapest többi könyvtárában* c. írása, amely a *Magyar Könyvszemle* 1947-es, meg nem jelent, de a *Kézirattárban* korrektúrában őrzött kötetében olvasható. A kötésre váró anyagot nem kell ide-oda szállítani — írja Sasvári —, a nyersanyagot a könyvtár szerzi be, a műhely alkalmazottai csak munkadíjat (fizetést) kapnak. A kötés aránylag gyorsan megtörténik, és ami a legfontosabb: költségei a kinti könyvkötői árak 30–40 százalékát teszik csak ki. Kimutatja, hogy 1942-ben a házi könyvkötészet 4272 kötetet kötött be, ha ezt külső műhelybe adja ki, úgy pénzből csak 1400 kötet bekötésére telt volna.

57. *Jelentés ... 1943.* 6. p. — *Jelentés ... 1944.* 1., 4. p. 1944-ben az előirányzott 20 000 pengőből 13 296 P. került felhasználásra.

mutatások. Ezért nem tehattünk mást, mint hogy a könyvtár működéséről szóló dokumentumok minden vonatkozó részadatát, megjegyzését idéztük.

Sajnos, a megóvásra szánt összeg közlése se mondhat sokat, hiszen előbb a korona egyre gyorsulón, majd pedig — bár lassabban — a pengő értéke csökkent a világháborúkkal és gazdasági válságokkal sújtott években.

Statisztikailag nem sikerült a házi és a külső könyvkötészet teljesítményét elhatárolni egymástól. A jelentések összesített adatokat közölnek, és néha csak egy-egy megmaradt számla, tartozásnyilvántartás jelzi, hogy külső kötészetet is igénybe vett az intézmény. Ahol lehetett, ott szétválasztottuk az adatokat.

Arra azonban alkalmasok a rendelkezésre álló adatok, hogy a kötetés mennyiségi alakulásáról képet alkothassunk. Abszolút teljességgel és pontossággal ezt sem végezhetjük el, hiszen a megadott számok nem egyértelműek: a könyv- és hírlapkötést, a kötést és javítást időszakonként összegezve jelzik, más jellegű munkákat (dobozkészítés, kasírozás stb.) ugyan csak kötési teljesítményként számolnak el.

1918-ban és 1919-ben, a háború befejezését követő nehéz helyzetben, szerények az eredmények (1637, ill. 1014 kötet), de 1920-ban és 1921-ben a konszolidáltabb viszonyok között már jobbak (2264, ill. 3094 kötet), míg 1922-ben e korszak legnagyobb kötészeti számát közölheti a jelentés (5459 kötet). Ezután fokozatos visszaesés következik (1926-ban például 1164 kötet), majd az 1927. évi kiugrás (3749 kötet) után 1928—1930-ban a teljes csődöt az évi 2—300 kötet bekötése jelenti.

A következő évek teljesítményei sem lépik át a néhány száz kötetes keretet (ekkor a kötési és javítási adatok együttesen szerepelnek), tehát a világgazdasági válság negatív hatása súlyosan jelentkezik e területen. 1935-től kezdve újabb fellendülést tapasztalunk: a bekötött egységek száma 3000 és 4500 között ingadozik. 1943-ban és 1944-ben — a háborús években — érthetően visszaesett kb. 2000 kötetre a kötetés mennyisége.^{57a}

Fel kell azonban figyelni még egy jelenségre, amit a legszembetűnőbben az 1924—1927-es, illetve az 1939—1944-es évek megfelelően bontott statisztikája jelez. A hírlaptári anyagból ezekben az időszakokban a kötés és „tékázás” aránya a következőképpen alakult:

1924	181 kötet	1089 téka;	ezzel szemben:	2730 kötet	könyv,
1925	30 kötet	1197 téka;		1678 kötet	könyv,
1926	85 kötet	1431 téka;		1164 kötet	könyv,
1927	1603 kötet	849 téka;		3749 kötet	könyv,
1939	448 kötet	2200 téka;		4352 kötet	könyv,
1940	466 kötet	650 téka;		3621 kötet	könyv,
1941	440 kötet	705 téka;		4481 kötet	könyv,
1942	395 kötet	400 téka;		3927 kötet	könyv,
1943	275 kötet	1262 téka;		2095 kötet	könyv,
1944	315 kötet	1262 téka;		2166 kötet	könyv.

57a Összehasonlításként álljon itt néhány mai adat: 1971-ben 25 341 egység került bekötésre, 1979-ben 6150 könyv és 6301 időszaki kiadvány, 1982-ben 5540 könyv és 7444 periodikum bekötése történt meg. Restaurálásra ezekben az években általában több mint 4000 egység került.

Ezek az adatok fényt vetnek a kötetési „politika” egészére, amely a könyvek számára feltétlen elsőbbséget biztosított és a hírlapok (folyóiratok) esetében a „borítékolást” (térképezést) részesítette előnyben, hatalmas gondot hátrítva ezzel a háború utáni nemzedékre.

A korszak végére kialakult helyzetről a legjobb áttekintést az 1942 elején kiadott 1941. évi jelentés adja.⁵⁸ „A trianoni békét követő évtizedben oly szerény volt a Könyvtár javadalmazása, hogy megfelelő könyvkötésre nem jutott fedezet. Ezért ebből a korból ma is sok kötetlen könyvünk van s Könyvkötészetünknek sok régi kényszerű mulasztást kell pótolnia. Kötések dolgában legjobban a Kézirattár áll s ma már nincsen elhanyagolva a Nyomtatott Könyvek Tára sem. A Hírlaptár szükségmegoldásokhoz folyamodott, a hírlapokból és folyóiratokból csak a gyakran használtakat köttette, míg a kevésbé használtakat, különösen a vidéki lapokat nyers borítólemezekkel védte és védi most is. Hosszú időbe fog telni, amíg állományát mindvégig rendes kötésekkel tudjuk ellátni. Leginkább azonban a Zeneműtár állománya szorul kötetésre, de sok gondot igényel a térképek kasírozása is. A Plakátgyűjteményt viszont jól védik az anyagát tároló dobozok, melyeket ugyancsak Könyvkötőműhelyünk készített.”

*

A fényképezési eljárások az adott korszakban inkább csak közvetve szolgálták az állomány védelmét (kölcsonzések lebonyolítása fotómásolat útján stb.), mégis szólunk azokról a kezdeti lépésekről, arról a munkáról, amely megvetette a második világháború után egyre nagyobb mértékben kibontakozó állományvédelmi mikrofilmzés alapjait. Tesszük ezt azért is, mert az ún. Fitz-korszakban már a Széchényi Könyvtár vezetőjét és munkatársait — közülük elsősorban Asztalos Miklóst és Gronovszky Ivánt — foglalkoztatták a gyűjtemények megóvásának ilyen jellegű lehetőségei is.

1919 őszén, az év végéig, illetve 1920 első felére szóló költségvetési terv a könyvtár minden szükségletét magában foglalta, többek között egy fényképezési laboratórium felállítását is. Ez akkor természetesen csak vágyalom lehetett, de bizonyította a könyvtár akkori vezetőjének, Melich Jánosnak előrelátását és szakértelmét.⁵⁹

1923-ban Klebelsberg Kunó tett javaslatot egy központi fényképezési műterem létrehozására, amely a Gyűjteményegyetem keretében működő intézményeket szolgáltatta volna és az Országos Levéltár e célra épített helyiségében került volna felállításra.⁶⁰ A Széchényi Könyvtár akkori igazgatója, Hóman Bálint, az adott helyzetben elvetette a tervezetet, elsősorban a fővárosi múzeumi gyűjtemények szétszórt elhelyezésére és az ebből adódó nehézségekre hivatkozva. Bár a központi laboratórium berendezéséhez hozzá kell látni, a helyi szükségleteket kielégítő kisebb műhelyek továbbra is fenntartandók — fejtette ki álláspontját Hóman Bálint.

1926 áprilisában Kapossy János allevéltárnok készített tervet az Országos Magyar Gyűjteményegyetem központi fényképezési laboratóriumának

58. *Jelentés ... 1941.* 14–15. p.

59. OSZK Irattár 256/1919.

60. OSZK Irattár 274/1923. Klebelsberg nagy hibának tartotta volna, ha az anyagi eszközök szétforgácsolásának eredményeként egy-két jól berendezett laboratórium helyett több gyengén felszerelt műhely jönne létre.

létrehozására.⁶¹ Hóman Bálint, ekkor már a Múzeum főigazgatója, azzal küldte át az iratot Lukinich Imre igazgatónak, hogy véleményre kifejtésénél a biztonság szempontjait messzemenően vegye figyelembe. A könyvtár álláspontját Nyireő István foglalta össze. Számos érvet hozva fel a műhely felállításának fontossága mellett, arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy az, a Múzeum épületétől távol, a Levéltárban elhelyezve, nem felelhetne meg céljának. Viszont a könyvtárnak régi könyvállománya megóvása érdekében nagy szüksége lesz egy konzerváló és hozzá kapcsolt fényképezési laboratórium berendezésére, az intézmény szempontjából fontos lenne, hogy az utóbbi kerüljön — akkoriban kb. 10—15 millió korona költséggel — megszervezésre.

1926-ban vagy 1927-ben, pontosan meg nem állapítható időben, sor került a könyvtár első fotóműhelyének felállítására.⁶² Erről a tényről Lukinich Imre igazgató az 1924—1927-es évekre szóló összefoglaló jelentésében ad számot. Az is kiderül ebből az iratból, hogy a könyvtár földszintjén, a folyosóra néző szobák egyikében kapott helyet a fényképezési laboratórium kis sötétkamrája is.⁶³

1928-ban a *Magyar Minerva* részére adott szövegjavaslat szerint a múzeum épületének földszintjén a könyvkötő műhely mellett található a fényképezési laboratórium, de működéséről ekkor sem esik szó.

1931-ben viszont a könyvtár üzembe helyezte a Todoroszku hagyatékból származó „Famulus-típusú” fekete fehér fényképezőgépet, amely 10—12 évig használatlanul állt. Érzékeny részei közben erősen megrongálódtak. Ezt a gépet Asztalos Miklós és Gronovszky Iván üzembe helyezték és segítségével megkezdték a 18×24 cm méretű másolatok készítését, 60 filléres egységárban. 1933 január elejéig összesen 1850 kép 1110 pengő bevételt hozott a könyvtár számára. A 450 pengőnyi tiszta haszonból a gépek és a laboratórium felszerelését tökéletesítették.⁶⁴

1933-ban Jakubovich Emil igazgató azzal a kéréssel fordult Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, tegye lehetővé egy új, modern fényképezőgép beszerzését.⁶⁵ A régi sem a mennyiségi sem a minőségi igé-

61. OSZK Irattár 298/1926.

62. Az 1926. évre szóló költségvetési tervezet 12 000 000 papírkoronát igényelt a könyvtár önálló laboratóriumának berendezéséhez, 15 000 000-et pedig egy prizmás „Ica Famulus” fényképezőgéphez és felszereléséhez. Az ehhez szükséges tárgyakat és összeget végül is Todoroszku Gyuláné adományozta a könyvtárnak. (L. Nyireő István: *A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának átszervezési munkálatai.* = *Magyar Könyvszemle* 1927. 239—241. p.)

63. *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának állapotáról 1924—1927-ig.* 25 gépelt oldal. Idézett rész: 5. és 10. p. — OSZK Irattár 186/1928.

64. OSZK Irattár 24/1933. — *Jelentés ... 1931.* OSZK. = *Magyar Könyvszemle*. 1934. 90. p.

65. OSZK Irattár 24/1933. — Az előterjesztés a 3300 pengős „Fotokopist”, vagy — és elsősorban — az 5500 pengőbe kerülő „Kontophot” beszerzésére tesz javaslatot. Kéri még egy villamos szárítógép (300 P.) és egy vágókészülék (kb. 40 P.) beszerzésének lehetővé tételét is. De felvetik egy 18×24 cm-es lemezes felvevőgép, valamint nagyítógép megvásárlásának szükségességét is, 3—400, illetve 4—500 pengőért. A Rád és Társa cég, amely az árajánlatot adta, 400 pengő értékben átvinné az OSZK régi gépét és ezt az összeget beszámítaná a vételárba. Így lényeges megtakarításhoz jutna a könyvtár — hangsúlyozza az adott gazdasági körülményekre jellemzően Jakubovich.

nyeket nem képes már kielégíteni. A gép beszerzése nemcsak az Országos Széchényi Könyvtár, hanem általában a tudományos intézmények szempontjából is fontos lenne, amelyek a könyvtár ezen szolgáltatását rendszeresen igénybe veszik. Az Országos Széchényi Könyvtár előterjesztésére a Gyűjteményegyetem ügyvezető alelnökétől, Petrovics Elektől érkezett meg a válasz. Ez felveti, hogy miután a Rád és Társa cég az Országos Levéltárban „Kontraphot” készülék üzembeállításával könyv- és iratmásoló fotóműhelyt létesít, a könyvtár kérdésében — a tapasztalatokat is figyelembe véve — nem lenne-e helyesebb egy év múlva dönteni. A javaslatot Jakubovich élesen elutasította, hivatkozva arra, hogy a laboratórium már másfél éve működik a könyvtárban és csupán a fényképezőgép kicserélésére lenne sürgősen szükség. Az említett cég 60 filléres önköltségi árát az új géppel 40 fillérré lehetne leszorítani. A fő érv ismét az, hogy az intézmény nem vállalkozhat értékeinek az Országos Levéltárba történő felszállítására, illetve visszahozatalára.⁶⁶

De 1933-ban felmerült már a fényképezési eljárás állományvédelmi hasznosításának gondolata is. Jakubovich igazgató 1933. július 7-én terjesztette fel Hóman miniszterhez Asztalos Miklósnak Kozma Miklóshoz intézett válaszlevelét. (OSZK Irattár 86/1933; Kozma levele nem lelhető fel.) Ebben Asztalos megállapítja, hogy az a *Vörös Újság*, amely a jövő történetírás szempontjából pótolhatatlan és nélkülözhetetlen forrásanyagot tartalmaz, máris kezd olvashatatlaná válni, és néhány éven belül „önmagát megemészttvén meg fog semmisülni”. Ez a sors vár a világháború utolsó éveinek sajtótermékeire is. Asztalos szerint a kémiai úton való megóvás költséges és nem is vezet megfelelő eredményre. „...az egyedüli helyes eljárás, amellyel ezt az anyagot a megsemmisüléstől meg tudnánk menteni, az anyag lefényképezése lenne.”

Sajnos az Irattár nem szolgál felvilágosítással az előterjesztések további sorsáról, a laboratórium fejlesztéséről. Annyi kiderül a jelentésekből, hogy teljesítménye és bevétele a következő években egyre növekszik. Ezt az is magyarázza, hogy Fitz főigazgató a vidékre és külföldre történő kölcsönzéseket lehetőleg fotókópia segítségével kívánta megoldani, majd a további korlátozó rendelkezések értelmében bizonyos kiadványfajtákat ki is zárt a kölcsönzésből, a magánszemélyek számára pedig ezt a lehetőséget teljesen megszüntette. Így aztán 1937-ben a laboratórium bevétele 1 543 76 P, 1226 pengővel több volt mint az előző évben. Az 1938-as visszaesés után a fényképezési teljesítmények és bevételek állandóan emelkedtek.

1937-ben a Széchényi Könyvtár fényképezési laboratóriumát egyesítették a Magyar Történelmi Múzeum — valószínűleg jobban felszerelt — fotóműhelyével, a könyvtár laboránsa oda társult be. A megrendelésekkel kapcsolatos adminisztratív teendőket azonban az akkor életre hívott Re-

66. OSZK Irattár 29/1936. — 276/1936. — Nyireő István, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója nehezen fogadta el a kölcsönzési szigorításokat, hiszen minden korlátozás elsősorban a vidéki kutatók helyzetét nehezíti meg. Javasolta, hogy a Széchényi Könyvtár vezesse be a kisfilmes (pl. Leica) fényképezés módszerét is, amivel egy hírlapoldal kisméretű fotokópiájának ára 10–12 fillér költséggel elkészíthető. Véleménye szerint a megfelelő olvasónagyító készüléket minden könyvtár olcsón megcsináltathatja. (OSZK Irattár 428/1936.)

ference-osztály bonyolította le, vezetője, Asztalos Miklós felügyelete alatt.⁶⁷ A jelentések tanúsága szerint a pénzügyi elszámolás is önálló maradt.

*

Utaltunk már arra, hogy a könyvtár illetékeseit ezekben az években már foglalkoztatta a fényképezésen alapuló könyvtári felhasználás kiszélesítésének kérdése.

Asztalos Miklós folyóiratában, a *Könyvtári Szemlében* 1935-ben jelent meg Gronovszky Iván *A fényképezés a könyvtár szolgálatában* c. írása, amelyben a külföldi tapasztalatokra támaszkodva foglalta össze a fényképezés adta lehetőségeket, kivetítve azokat a Széchényi Könyvtárban való hasznosítás kívánalmaira.⁶⁸

Gronovszky utalt arra, hogy a negatív másolat nélkülözhetővé teszi a kutató másoló, jegyzetelő munkáját, az ily módon történt kölcsönzés nemcsak a dokumentumokat védi, hanem a kutató számára is előnyös, hiszen a másolatot megtarthatja; segíti a kéziratokban való tudományos bűvárkodást (ibolyántúli sugarakkal történő fényképezés stb.), de szerepe van a restaurálás menetében is (előzetes fényképfelvétel).

Az írás legfontosabb részében a pusztuló papíryanagon és (vagy) rossz nyomdafestékekkel készült nyomtatványok megmentési lehetőségeivel foglalkozik. Példának a hazai háborús és a proletárdiktatúra idejéből származó anyagot említi,⁶⁹ amely a rohamos pusztulás jeleit mutatja: a dokumentumok papírja barnul és szétmállik, míg végül a nyomtatványok teljesen szét fognak esni. Külön kiemeli Gronovszky a *Vörös Újságot*, melynek legteljesebb példányát a nemzeti könyvtár őrzi, és amelyből a kutatók még igen sok adatot meríthetnének, ha az nem nézne a teljes pusztulás elé. Megoldást az átörökítésre csak a fényképezési úton történő másolás, nagy tömegű felvétel esetén a kislemez-felvétel jelenthet (Leica, Contax), így 24 × 36 mm-es filmre kitűnően vetíthető és nagyon olcsó képek készülhetnek. Annak ellenére, hogy a szükséges készülékek drágák, (3–5000 P) kívánatos lenne, hogy a nagyobb hazai könyvtárak beszerezzék az említett gépeket.

Az 1937-ben újraindult *Magyar Könyvszemle* — előbb Supka Ervin, majd Gronovszky Iván összeállításában — minden évben közölte *Folyóiratszemle* címen a külföldi szakajtó cikkeinek hosszabb-rövidebb annotációval kibővített adatait. A *Fényképezés és mikrofilm-ről* szóló fejezet rendszeresen ismertette a témára vonatkozó elvi állásfoglalásokat és gyakorlati tapasztalatokat tartalmazó írásokat. Ennek révén a hazai könyvtárosok tudomást szerezhettek a fejlődés várható irányáról.

67. *Jelentés ... 1937.* 3. p.

68. *Könyvtári Szemle.* 1. évf. 1934/35. 18/19. sz. 152–153. p. — Gronovszky Ivánnak a folyóirat 8. számában *A fényképezés a könyvtárban* címen már megjelent egy kizárólag technikai vonatkozású cikke. Gyakorlati ismereteket közöl a *Fotokópia és mikrofilm* c. írása. = *Magyar Könyvszemle.* 1940. 83–85. p.

69. A gyűjteményre vonatkozóan I. Ferenczsné Wendelin Lília *Az Országos Széchényi Könyvtár világháborús- és proletárdiktatúra gyűjtemény* c. tanulmányát. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1967.* Bp. 1969. 263–277. p.

Fitz József a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének 1938. június 15-én tartott közgyűlésén tartott elnöki megnyitója keretében foglalkozott először a „bibliofilm” kérdésével. A külföldi tapasztalatokat ismertetve szólt a fényképes katalógus perspektíváiról, a hírlapok mikrofilmen való tárolásáról és olvastatásáról, ennek előnyeiről (kis helyen elférnek és „többé nem lehet közleményeket kinyisszantani”). Fitz, aki a könyvtár modernizálásának minden területen elkötelezett képviselője volt, utalt ugyan az ellenvéleményekre, arra, hogy minden új találmányt először két-kedéssel fogadnak, de saját álláspontját a következőkben foglalta össze: „Amit eddig a bibliofilmről hallottunk, az csodálatos perspektívát csillogtat meg előttünk.”⁷⁰

Öt évvel később Dezsényi Béla már konkrétebben fogalmazott: „Eljön az idő, amikor már csak költséges eljárásokkal lehet majd konzerválni a pusztuló hírlapokat vagy pedig az egyelőre éppoly költséges mikrofilmhez folyamodni és az eredeti példányok raktározásáról lemondani...”⁷¹

Dezsényi Béla ekkor még nem vette figyelembe a mikrofilmezés viszonylagos olcsóságát és nem gondolhatott arra, hogy az állományvédelemnek ez a módja az ő vezetése alatt álló Hírlaptárban indul majd meg néhány év múlva.

*

Az elmondottakat összegezve néhány egyértelmű megállapítást tehetünk:

A könyvtár vezetői — Melich Jánostól kezdve Fitz Józsefíg — kivétel nélkül alapvető kötelezettségüknek tekintették a nemzeti nyomtatványállomány megőrzésének, az utókor számára való átörökítésének feladatát. Minden ezzel kapcsolatban leírt mondatukban a morális felelősség átélése fogalmazódik meg.

Tisztában voltak a hírlapok megóvásának fontosságával, maguk is és vezető munkatársaik is kutató tudósok lévén, felmérték az újságokban, hetilapokban megjelent napi anyag történelmi forrásértékét. Ezt nem csupán a jelentésekben, hanem — a korszak második felében — egyre több cikkben is megfogalmazták.⁷²

Ennek ellenére, kissé meglepő és az elvekkel ellentétes módon, nagyobb gondot fordítottak a könyvek köttetésére mint a hírlapokéra. Előbbi persze egyszerűbb volt és a régi hagyományokhoz kötött: a segédkönyvtárba természetesen csak bekötött mű kerülhetett és általában kölcsönzésre sem lehetett fűzött könyveket kiadni. Ezeket helyben sem olvastatták szívesen. Az ellentmondást az is fokozza, hogy ezekben az években éppen a hírlapok forgalma növekedett erőteljesen!

70. *Elnöki megnyitó.* = *A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve.* II. 1937—1938. Bp. 1938. Idézett rész 57—64. p.

71. *A hírlapkönyvtár gyűjtőköre.* = *Magyar Könyvszemle.* 1943. 136—149. p. Idézett rész: 139. p.

72. L. Trócsányi Zoltán: *Hírlaptári problémák.* = *Magyar Könyvszemle,* 1938. 313—319. p. — uő: *Hírlaptárak jelentősége.* = *A Sajtó.* 1941. 12. sz. 3—5. p. — uő: *A könyvtár és a napi politika.* = *Magyar Könyvszemle.* 1941. 113—114. p. — Dezsényi Béla: *A hírlapkönyvtár gyűjtőköre.* = *Magyar Könyvszemle.* 1943. 136—149. p.

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársainak széles látókörét, helyes történeti szemléletét bizonyítja, hogy az állományvédelem szempontjából sem tettek tartalmi vagy világnézeti különbséget az egyes dokumentumok között. Gyakran esett szó éppen a proletárdiktatúra anyagának — kiemelten a *Vörös Újságnak* — megmentéséről, kutatásának lehetővé tételéről.

A könyvtár illetékes munkatársai nemcsak hangoztatták az állomány „konzerválásának” fontosságát, hanem mindent el is követtek megvalósítása érdekében. Nem az ő hibájuk, ha a két világháború idején, illetve a két világéges közti, gazdasági krízisekkel terhelt években, évtizedekben helyes elképzeléseiket, minden törekvésüket csak lassan, vagy egyáltalán nem valósíthatták meg. Voltaképpen minden akciójuk éppen a kibontakozás éveit (1941—1942) követően fordult visszájára.

Az állományvédelmi tervek minden esetben a valóság talaján álltak. Ha számbavesszük, hogy a hagyományos könyvkötésen, javításon és restauráláson túllépve a fényképreprodukálás jelentőségét és szerepét is felismerték, sőt a mikrofilmzés lehetőségét sem zárták ki, akkor megállapíthatjuk, hogy korszerűen gondolkodtak és — elsősorban a Fitz-korszakban — nyitottan álltak a modern technika alkalmazására is.

BESTANDSCHUTZPLÄNE UND -TÄTIGKEIT DER NATIONALBIBLIOTHEK SZÉCHÉNYI ZWISCHEN DEN BEIDEN WELTKRIEGEN

M. NÉMETH

Die öffentlichen Institute Ungarns arbeiteten nach den Jahren des ersten Weltkrieges unter ausserordentlich schweren Umständen. In der Nationalbibliothek Széchényi hat der Direktor János Melich zwischen 1919 und 1922 die regelmässige bibliothekarische Tätigkeit in Gang gesetzt und organisiert. Unter seinen zahlreichen Verdiensten war das Neubeginnen der Bestandschutz-tätigkeit und ihre Weiterentwicklung durch die Herausbildung der Hausbuchbinderei einer der bedeutendsten.

Sowohl er, als auch seine Nachfolger haben alles im Interesse des Schutzes des nationalen Buchbestandes getan: sie bestürmten ihre vorgesetzten Behörden mit Vorlegungen, um den Bindungsanschlag erhöhen zu lassen, ihre Anstrengungen brachten aber nur teilweise Erfolge. Sie konnten das ungebunden gebliebene Material, das sich in den Kriegsjahren angesammelt hat, nicht aufräumen, aber in der gegebenen schweren wirtschaftlichen Lage bestand nicht einmal zur Bindung der laufenden Pflichtexemplare die Möglichkeit. Die meisten Sorgen verursachte die Sicherung des Schutzes von den auf schlechtem Papier gedruckten Zeitungen. Die Nummern der weniger benutzten Zeitungen wurden von 1923 an in Bandeinheiten, zwischen steife Kartons gelegt und mit Bindfaden umgebunden magaziniert.

Zwar von 1931 besass die Bibliothek ein bescheidenes Photolaboratorium, es diente aber damals nur zur Erfüllung von Benutzeransprüchen.

So musste die Nationalbibliothek nach dem zweiten Weltkrieg zur Ersetzung der weggebliebenen Bestandschutz-tätigkeit sehr grosse Energie aufwenden.